

le nekatere junake, druge osebe pa le skicirajo ali samo omenijo. Seveda dober pisatelj ne pove vsega, a »elemente« za to, da lahko bralec vsaj sam strukturira literarno osebo, pa le mora premisliti in zapisati. Zato so dramatizacije (kaj šele igrice same) tako dragocene, saj morajo fizično, psihološko, miselno strukturirati junake, če naj bodo ti na odru prepričljivi. (Še enkrat: samo naučeno besedilo tega seveda ne nudi). In literarno predlogo, ki smo jo tolikokrat pregovorili in odigrali, bomo razumeli in dojeli čisto drugače in globlje, kot tisti, ki so jo »samo« prebrali.

Slavko Pregl

OČE IMA ZMEROM PRAV ALI STRUKTURA JUNAKA V (MOJI) MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Pred leti me je na prireditvi Bralne značke v Novi Gorici sredi številnih otrok spravila v škripce deklica z vprašanjem: »Pisatelj, junaki v tvojih delih so v glavnem fantje. Ali so ti fantje bolj pri srcu kot dekleta?« Vprašanje je priletelo kot strela z jasnega, saj temu nisem nikoli pripisoval nobene pozornosti in o tem nisem nikoli premišljeval. V rokavu nisem našel boljšega odgovora, zato sem rekel: »Točno, fantje so mi bolj pri srcu. Dekleta imam pa v srcu.«

Nekaj let kasneje mi je urednik v založbi, ki je danes ni več, zavrnil besedilo za mlade bralce z besedami: »V tekstu je toliko erotike, da ga ne moremo objaviti.« Tudi ta pripomba je priletela kot strela z jasnega. Tudi o tem nisem nikoli premišljeval. Besedilo sem objavil v drugi založbi in ocene, ki niso bile preveč slabe, erotike niso omenjale nikjer.

Nekoč sem potem pisal scenarij za mladinsko televizijsko nadaljevanko: izključno pustolovščine in humor. Pa mi je urednik dramaturg rekel, da to ne gre, ker so gibalo vsega življenja problemi. In za zgodbo, ki je bila po mojem mnenju spodobno razgibana, sem si začel izmišljevati problem, da bi bilo njeno gibanje življenjsko utemeljeno.

Po tistem sem knjige še kar brezskrbno pisal; nabralo se jih je skupaj nekaj več kot trideset, in v deset jezikov so jih nekaj prevedli. Zdaj je napočil trenutek, da se nad temi knjigami zamislim, da se zamislim o strukturi junaka, ki nastopa v mojih zgodbah. Resnici na ljubo sem se nad samim seboj najprej zgrozil; ko sem pisal svoje zgodbe, sem jih v bistvu pisal v popolni – včasih temu pravijo sladki – nevednosti, nepremišljeno in nestrokovno. Ampak, besedilo, ki ga pišem danes, se ozira nazaj. Za nazaj bom zlahka pameten. Še več, vesel sem, da se mi je ponudila prilika, s katero bom po svojih najboljših močeh zgodbo o svojem pisanju lahko tehtno utemeljil, razčlenil in – upam vsaj – spet sestavil. Skušal bom dokazati, da so zgodbe lahko bile samo take, kot so. O orodjih literarne zgodovine in književne kritike seveda nimam pojma, imam pa voljo, da to na vse mogoče načine prikrijem. Trudil se bom utemeljiti, da je moje pisanje tako, kot je, in da drugačno ne more biti. Pri tem bom pretežno uporabljal dva pristopa:

- skušal bom kar se da razumljivo govoriti o stvareh, ki jih ne razumem, ter
- kar se da nerazumljivo govoriti o stvareh, ki so mi jasne.

Če se vam bo ob koncu zdelo, da ste kaj razumeli, naj vam bo jasno, da ste razumeli narobe, ali da ste prav razumeli nekaj, kar ni povsem jasno.

Nekaj splošnih oznak

Iz spodobnosti se bom v izhodišču lotil nekaterih opredelitev, da me neobvezno govorjenje ne bi preveč odneslo od teme pogovora, kar mi gre praviloma dobro od rok, še posebej, kadar ne vem, kaj bi povedal.

O subjektu

Obzervacija subjekta v mojih zgodbah nakazuje, da ga odlikuje haptični um, ki hereditarno ni žrtev hidropizije, sta mu pa ljuba hedonizem in heluacija; kadar posega v interstelaren intersticij, niha med hipostaziranjem, hiperkinezo in implocracijami, kar se kaže tudi kot histereza.

Če zdaj zapustim slovar tujk na straneh s črkama h in i in ostale strani pre-pustim njihovi negotovi usodi ter spregovorim z besednjakom, nevrednim visoke teorije, velja, da so moji junaki mestni ali primestni mulci.

Zakaj junaki? Bijejo neizprosen boj z ovirami, ki jim jih nastavlja življenje na njihovi poti v odraslost. To dejstvo jih spreminja v žalostne junake, saj rezultat, ki ga na koncu dosežejo, ni vreden njihovih naporov, in to spoznanje jih takoj zatem spremeni v tragične junake, saj poti nazaj ni. Jaz jim po svojih šibkih močeh ves čas skušam zamegljevati pogled, da bi spregledali kar najkasneje; zasipam jih s humorjem, da bi se na poti v pekel smejali in se tolažili, da so gospodarji svojih usod; lovim jih v pustolovščine, ki jih lahko premagajo ali so v njih premagani, a na način, da jih občutek zmage ali poraza žene naprej v nove; govorim jim o ljubezni, da bi zasanjano vstopili v čudež, ko je trenutek večnost in ko časa ni. Moje zgodbe so preseki, ki pravokotno režejo to daljico.

Zakaj mestni? Živijo v urbanem okolju, pogosto v bloku, na asfaltu in sredi vsakršnega hrupa. To ni najlepši od vseh svetov, za katere vemo, je pa tisti, v ka-terega so se rodili in zato zanje najpomembnejši. Redke mestne zelenice so zavzeli psi in avtomobili. V šolo ne hodijo po bližnjici čez trate in gozdove, pač pa peš, na rolerjih, z bicikli in avtobusi; dišeče cvetice, pisani metulji, šum drevesnih krošenj in petje ptic so stvari, ki jih včasih srečajo mimo dnevnega načrta. Svinja, krava, koza, kura, osel, bik, vol in konj so zanje abstraktni pojmi, uporabni v slikovitih primerah v pogovoru med, hm, prijatelji. Zanje so domače živali kvečjemu pes, mačka, tropske ribe, hrčki, paličnjaki in kakšne kače; v mestu prej vidijo legvana kot ovco. In trava jim seveda pomeni posebno veselje. Moji junaki so svojevrstni spomeniki življenju sredi betona, kjer si hitreje in huje lahko obtolčen, a sonce vseeno sije, vzhaja in zahaja, pa tudi nebo je modro, če ga le hočeš videti.

O času in prostoru

Nenadoma skoraj vsaka generacija v nekem trenutku začne o sebi govoriti kot o izgubljeni generaciji. Za milijon stvari, ki so se godile, so bili premajhni, za milijon stvari, ki se godijo, ali se bodo zdaj zdaj zgodile, so prestari. Noben čas ni zanje pravi čas. Tako samopomilovanje mojih junakov ne zaposluje. Praviloma vedo vse, oziroma vedo vse, kar jih zanima, neštete stvari lahko neovirano tečejo mimo njih, pa ne trenejo z očesom. S samozavestjo, ki v glavnem ne temelji skoraj na ničemer, suvereno gledajo v svet. Brez odvečnih ovinkov stopajo za svojimi verovanji, ker jih izkušnje in modrost še niso obtesale ali poškodovale. Ko prvič

resno ostanejo brez besed, so to že njihove in nič več moje zgodbe. Čas, v katerem živijo, je protisloven: ponuja ogromno in daje zelo malo. Prav vse si je treba vzeti: enkrat zlepa, drugič zgrda. Ker se je svet v tem času zamajal v temeljih, morajo oblikovati nova ravnotežja. Starejši, ki jih lepi spomini pogosto vlečejo nazaj, osuplost ob pogledih naprej pa jim šibi noge, so zanesljiva opora le včasih. Na takih mestih naj bi se pojavilo mehko gradivo moje zgodbe, ki ponuja naslon ali omili ostre robove, da bi junaki gladko zdrsnili naprej po svoji poti.

Mestni prostor je oprijemljivi okvir vseh dogodkov, ki so se pač zgostili na enem delu sicer popolnoma odprtega vsega sveta. Če se je generacija pisca rodila le med kure na dvorišču, celo v mestu ali blizu njega, se generacije njegovih bralcev rojevajo pred televizorjem, priklopljene na internet ter z mobilnimi telefoni v spretnih ročicah. Lahko, da so junaki zgodb rojeni v konkretni stavbi ob konkretni ulici v konkretnem mestu, njihov duhovni svet pa je ves planet in še več, in današnja tehnologija z umetno inteligenco vred se jim zdita samoumevni.

O jeziku

V razmerah, ko večina pogovarjanja teče elektronsko, skoraj brez samoglasnikov, s parolami, vzkliki in ne malokrat v kakšnih tujih skovankah, ko je branje obremenjeno s hitrimi domisleki, je rokodelec z besedami v določeni zadregi. Kako se pogovarjati z junaki, kako jih postavljati v svet iz besed, ko pa so se na eni strani po vseh stezah proti njim zaprašili lovci na odvečne in nenujne črke, z druge strani pa se jim bližajo mojstri klesanja na bistveno? Ali se bo za okruške – za lepoto, okrasje, skrite pomene, dodatno, večplastno – sploh še kdo zmenil? Moje pisanje s stisnjenimi zobmi priznava tok zgodovine s časovnim zamikom; upiram se novotarijam in zelo počasi požiram in prebavljam novosti: besede, ki so jih zdelale vsakršne umazanije ali spremenilo vsakršno pohabljanje, znova skušam spraviti v red, jih skrtačim in uredim, in šele nato spustim v zgodbo. Samo, če dogodivščine junakov same izstrelijo nepočesane besede hitreje, kot jih lahko prestrežajo moji skriti čuvaji v prstih ob tipkovnici, zabavljajoč dovolim njihovo življenje v zgodbi. Rečeno brez ovinkov: pri uporabi jezika sem nazadnjaški – nemoderen, kot mi je v oči rekla kolegica, mojstrica modernih zgodb, in mi, ko sem pogledal čez petinpetdeset, najbrž zato v te vrste zanosu prijazno rekla, da dobro izgledam za sedemdesetletnika – in storim vse, kar je mogoče, da bi sedanji čas ujel z domala večnimi besedami. In ni me sram in ne počutim se slabo.

Spopadanje s konkretnim

Nevarno sem se približal trenutku, ko moram dremež publike razgnati z natančnejšimi opredelitvami.

Priročnik za klatenje

Ne mislim, da se kdorkoli v dvorani ne zna klatiti. Še več, prepričan sem, da bi marsikdo med vami znal napisati dosti boljši priročnik, a mu spodobnost tega k sreči ne dovoljuje.

To moje besedilo bi lahko vzeli za izhodišče mojega pisanja sploh. Junaki v zgodbah so mestni otroci. Skriti zakladi po svetu so izkopani. Letala so izumljena. Neznane celine so odkrite. Treba je hoditi v šolo. Realni svobodi so postavljene meje. Starši mojih mulcev se iz dneva v dan prebijajo za preživetje. Otroci staršev mojih mulcev se morajo znajti med vsemi temi dejstvi in se želijo imeti lepo.

Najbolj zanesljiv način, ki se jim nudi, da bi to dosegli, je klatenje, malo z glavo in malo z nogami. Ampak oboje skupaj potem že en skromen potep okrog dveh stanovanjskih blokov, en sam skok z dežnikom z balkona, eno samo izbirčnost pri hrani in en sam žebelj v ključavnici motorja spremeni v pustolovščino, ki ji ni para. Domišljija, ki vzplamti med prijatelji, lahko na mestnem dvorišču pričara prav vse. V njej prevladujejo dobrot, poštenost in toplina, zaupanje znotraj generacije in med njimi, kar v rezultatu, vsaj za moje pojme seveda, eno samo klatenje spremeni v čudovito in nepozabno pustolovščino. In ob koncu je to nenadoma srečna mladost, ki se ji bo nekoč utemeljeno reklo zlati stari časi. Ker prav vse čisto zmeraj kajpak ne gre povsem brez bolečin in trpkosti, sem v zmes dodal humor, tako da bomo starčki govorili o tem, kako smo odraščali in se pri tem celo smejali. Ob govorjenju o svojih junakih sem nenadoma prestopil v prvo osebo množine: ja, struktura mojih junakov popolnoma ustreza strukturi mojih doživetij in moje domišljije.

Geniji v kratkih hlačah

V tem besedilu sem med drugim skušal vsakršne dvomljivce odvrniti od sumov, da me dekleta ne zanimajo. (O tem sicer dokaj oprijemljivo pričajo tudi moji štirje otroci, a ta precej množični pojav ni predmet današnje analize.) Junaki ohranjajo vse tisto, s čimer sem jih obložil že prej, a obenem se polnijo z znanjem in to znanje jih polni z veliko samozavestjo. Verjamejo, da končno oni prihajajo odrešit svet, da so geniji, saj imajo odgovore na vsa vprašanja. Za razliko od žal premnogih, vsaj pri nas, pa proti koncu zgodbe ugotovijo, da ne vedo vsega, da ima njihova genialnost zaenkrat še kratke hlače, in da bo treba koščena ali zapeljiva kolena v nadaljevanju življenja obleči. (No, seveda, ali pa sleči še vse kaj drugega kot kratke hlače.) Dekleta v zgodbi nedvomno niso poglobljeni psihološki portreti, splošno besedilo o njih in besedilo, ki ga govorijo one, se zadržujeta bolj pri površini. Njihova zunanja in notranja lepota odsevata v fantovskih očeh. Postopek je seveda dobronameren; v obdobju genijev v kratkih hlačah so fantovske oči verjetno zelo ljubo, če ne najljubše ogledalo. Če pobrsamo po natančnejši strukturi glavnih igralcev, vidimo, da je nekaj odstotkov njihovih sestavin namenjenih odprti, včasih tudi malce zvijačni veri v smiselnost dobrega sodelovanja s starejšimi, kar kljub nekaterim normalnim spodrseljajem vodi v še kar svetlo prihodnost. Dom tudi ostaja tisto pribežališče, kjer je smotrno pričakovati obliž na posledice tršega sporazumevanja z okolico. Ves čas nekje v daljavi obstoje resni problemi; junaki jih praviloma ne razrešujejo, občasno jih mimogrede pokomentirajo, v nobenem trenutku pa jim ne zameglijo pogleda in niso (dokončno) usodni; za hip jim lahko spodnesejo tla pod nogami, a nikoli toliko, da dobronamerna pot naprej ne bi bila mogoča. V novejših zgodbah (*Srebro iz modre špilje*, *Usodni telefon*, *Spričevalo*) temnejši odtenki postajajo del življenja, v nobenem trenutku pa ga ne prekrijejo in junakov ne podrejo v njihovi veri o svetli prihodnosti.

Zvezda s čepico

Slikanica iz novejšega obdobja (sem sodijo tudi najnovejše *Male oblačne zgodbe*) se seli v mlajši čas. Eno od možnih tolmačenj seveda je, da gre njenemu avtorju že na otročje. Prijaznejše, in morda vseeno bolj utemeljeno mnenje bi bilo, da je pisec očaran nad najmlajšimi, ki so kljub popolnoma drugačnim časom sposobni čudenja na svoj bistrejši in bolj duhovit način. Zgodbe se vračajo na-

zaj, zato ker gredo naprej, z velikim veseljem in navdušenjem, ker življenje teče dalje in ker vse več možnosti za razvoj malih junakov in uporabo njihove pameti daje upanje za jutri. In tudi v teh pripovedih gresta zaupljiva naivnost mlajših in izkušena dobronamernost starejših z roko v roki skupaj in naprej.

Zaključek

Pred leti, ko sem na Očesu besede prvič preizkušal potrpežljivost zbrane publike, sem sredi splošnega krohota med drugim zatrdil: da je po mojem mnenju za uspeh v življenju treba delati, da je treba biti dober, pošten in strpen, spoštljiv do soljudi in narave, da lepo vedenje ni odveč in da razumno spodoben jezik ne škodi.

Danes, sedem let kasneje, in čez sedem let vse prav pride, še vedno trdim isto. Moji junaki se s svojimi literarnimi življenji zavzemajo prav za to. Seveda se je naše življenje medtem precej spremenilo. Ni nujno, da te vrednote še veljajo. In če ne, potem so moji junaki pač antijunaki, ki se borijo za prej navedene stvari. Ampak, čvrsto verjamem, da se bodo nekega jutra znova zbudili kot junaki. V končnem rezultatu mi je vseeno; naj so junaki ali antijunaki, bistveno je, da napeenjajo možgane in mišice za tisto, kar se zdi prav njihovemu očetu. Literatura je edino področje, kjer ima oče zmeraj prav. Naj živi literatura!

Peter Svetina

OSTRŽKI IN PIKE NOGAVIČKE ali KDO VZGAJA MLADINSKE LITERARNE JUNAKE?¹

1 Da imamo ljudje vsak svoje starše, vzgojitelje in učitelje, dobro vemo, saj najbrž pri marsikom kdaj pa kdaj beseda nanese na take in drugačne, posnemanja vredne in malo manj posrečene vzgojne prijeme, ki smo jih bili deležni. Manj pa nam je mogoče v zavesti, da imajo tudi literarni junaki svoje starše, vzgojitelje in učitelje. Pred leti sva se o tem pogovarjala s Francem Kozoletom, profesorjem kitare na ljubljanski viški glasbeni šoli. Tista ura, preživeta v prijazni sobi z razgledom na breze, je botrovala nastanku tega prispevka.

V njem obravnavam *Ostržka*, ki ga je leta 1883 objavil Carlo Collodi, in *Piko Nogavičko*, ki jo je leta 1945 objavila Astrid Lindgren. Izkazuje se namreč, da lahko vzgojo obeh literarnih junakov prepoznamo kot dva različna principa vzgoje, ki sta v mladinski literaturi prisotna do danes. Z izborom sem morda naredil krivico kakšnemu literarnemu junaku in njegovemu očetu ali mami, ki je enega od obeh tipov vpeljal v svoja dela pred nastankom *Ostržka* in *Pike Nogavičke*, vendar se mi je kljub temu zdelo primerno oba tipa predstaviti prav na omenjenih literarnih junakih, ker sta imela in še imata nedvomno velikanski vpliv na avtorje, ki pišejo mladinsko literaturo.

¹ Referat je bil v hrvaščini pod naslovom *Pinokiji i Pipi Duge Čarape: tko odgaja literarne junake iz književnosti za mladež* že objavljen v zborniku predavanj *Književnost i odgoj* (Ur. Ranka Javor. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2004, str. 19–25).